

IN MEMORIAM SIR KARL, de Socrates van de 20e eeuw

Mijn eerste ontmoeting met Karl Popper was in 1970 in zijn landhuis in Penn, in het graafschap Buckingham dat de naam Fallowfield (braakliggend veld) draagt. Een symbolischer naam dan 'fallowfield' voor Popper's filosofische activiteiten is moeilijk denkbaar. Tijdens deze ontmoeting vroeg hij mij hem als Sir Karl en zijn vrouw als Lady Popper aan te spreken. Popper was in 1964 geridderd (knighted). Ik genoot van het 'Sir Karl' en 'Lady Popper' doordat deze termen zowel distantie als intimiteit oproepen. Distantie én intimiteit creëren de juiste attitude voor de filosofische dialoog. Popper's filosofie is doordrongen van een Socratische waarheidsdrift. We hebben slechts de keus tussen rede en geweld, terwijl het duidelijk is dat geweld tot steeds meer geweld voert. De beslissing om voor de rede te kiezen, is geen intellectuele maar een morele beslissing want onze onwetendheid is onbeperkt. Zo'n besluit komt voort uit een intuïtieve, morele wilsdaad.

Vanuit dit Socratische uitgangspunt heeft Popper zich ontwikkeld tot een filosoof die op integrale wijze de wereld van wetenschap en metafysica, van politieke ideologieën en maatschappelijke planning onder de loep neemt. Zijn methode is verbijsterend eenvoudig, hoewel psychologisch bijna onmenselijk. Het devies luidt: bedenk de meest gedurfde hypothesen en denkbare mogelijkheden. Kijk vervolgens of deze hypothesen een empirische toetsing toelaten. Hebben de denkbare mogelijkheden betrekking op de ons bekende empirische werkelijkheid, ga dan niet inductief te werk maar deductief. Probeer voorbeelden te vinden die je hypothese ontkrachten. Deze methode is de kern van Popper's falsifieerbaarheidsbeginsel dat hij met verve toepaste op zowel psychoanalyse als 20e eeuwse marxisme, volgens hem vormen van pseudowetenschap, en op grootschalige blauwdrukken. Doordat onze onwetendheid zo fundamenteel is, moeten we onze toevlucht nemen tot het 'trial-and-error'-principe. De Bijlmermeer zou nooit ontworpen zijn, als de planologen een Popperiaanse training hadden gehad. "Men had moeten gokken op fout", zei Unilever-topman Tabaksblat over het débâcle met wasmiddel Omo Power onlangs in NRC Handelsblad. Zo'n reactie is Popperiaans. En het beoordelen van studenten op uitsluitend positieve resultaten is on-Popperiaans. Een student die tijdens een beoordeling begrijpt waarom zijn ontwerp of theoretisch betoog ondeugdelijk is, leert meer van deze kritiek dan van een simpele bevestiging dat het een goed resultaat is. In het onderwijs moeten niet primair de resultaten tellen, maar de manier waarop deze resultaten bereikt worden. Het actief reageren op 'fouten' en vergissingen is de kern van het leerproces.

Popper's gewoonte om dit permanent te doen, verklaart waarom hij een gehaat man was in bepaalde kringen, of waarom Marcuse en Habermas destijds niet met hem wilden discussiëren in het Internationaal Filosofen Project van de NOS (1971), al speelde bij Habermas het medium televisie een rol in zijn afwijzing. Popper was bang voor de woordenvloed van mensen als Habermas en Marcuse: het stelt volgens hem niets voor. Ter illustratie haalde hij tijdens een gesprek een tekst van Habermas te voorschijn, waarvan hij een bladzijde vertaald had. Hij laat me eerst de tekst van Habermas lezen, vervolgens zijn uiterst beknopte vertaling, en vraagt mij dan of hij in zijn summiere vertaling niet hetzelfde zegt als Habermas. De achtergrond van deze exercitie was zijn overtuiging dat het belangrijk is helder te schrijven, zodat ook een geïnteresseerd leken-publiek het debat kan volgen. In dit verband citeerde hij de Faust van Goethe, waarin Mefistofeles en de heks zeggen: "als mensen woorden horen, hebben zij de illusie dat ze ook iets moeten betekenen, maar dat is natuurlijk

niet zo."

Iets beweren en vervolgens proberen in een tegenovergestelde richting te redeneren, keert ook terug in Popper's waarheidsidee en kentheorie. Popper verdedigt in navolging van Aristoteles en Tarski de idee van de correspondentie-theorie van de waarheid, maar deze realistische opvatting van waarheid moet ons niet verleiden te denken dat we de werkelijkheid rechtstreeks kunnen kennen: "onze ogen zijn theorie-geladen". Popper ontpopt zich als realist én rationalist die een scherp onderscheid maakt tussen wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke uitspraken maar tegelijkertijd deze uitspraken - in tegenstelling tot Rudolf Carnap - niet zal identificeren met respectievelijk zinvol en zinloos. Het domein van zinvolle uitspraken is veel ruimer dan het domein van falsifieerbare uitspraken. Er is dus plaats in Popper's filosofie voor metafysische, ethische en levensbeschouwelijke beweringen. Popper situeert deze beweringen in Wereld drie van zijn drie werelden-theorie (1967). Wereld drie bestaat uit de producten van ons denken zoals theorieën en kunst. Wereld drie bevat ook onware theorieën, en probleemstellingen die we nog niet hebben opgelost of misschien nooit zullen oplossen.

De nooit aflatende spanning in Popper's denken tussen helderheid en diepgang; tussen het streven naar de absolute waarheid, terwijl deze niet adequaat gekend kan worden, laat staan bewezen worden én zijn besef dat een morele impuls voorafgaat aan het waarheidsstreven, hebben mij er toe gebracht Popper een 'Westers boeddhist' te noemen. De werkelijkheid is dáár en hier maar de blokkade om deze werkelijkheid en onze situatie te begrijpen, is onze feilbare kennis die tastenderwijs en vol constructies te werk gaat en dus niet geïdentificeerd moet worden met de werkelijkheid. Vandaar Popper's gepassioneerde pleidooi voor een open maatschappij, en zijn radicale afwijzing van mijn verzoek te discussiëren met Robert Havemann in Oost-Berlijn. Havemann mocht in die tijd Oostduitsland niet verlaten. Popper wilde onder geen enkele voorwaarde één voet achter het IJzeren Gordijn zetten. Popper's ervaring met Engeland na zijn emigratie uit Wenen in 1935 had hem op het idee gebracht van de 'open maatschappij'. Eén van zijn na-oorlogse studenten aan de London School of Economics, de huidige multi-miljonair George Soros, heeft het Popperiaanse idee van de open maatschappij tot de hoeksteen gemaakt van zijn politieke en filantropische activiteiten in Centraal- en Oosteuropa. Soros die graag filosoof geworden was, kreeg van Popper te horen dat hij beter naar een ander beroep kon uitzien.

Als ik de vraag stel waarom Sir Karl het falsifieerbaarheidsbeginsel heeft ontdekt en verdedigd, terwijl Rudolf Carnap het verificatie-beginsel verdedigde, kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat een verschillende relatie van beide filosofen tegenover leven en dood hierachter schuilgaat. *Voortdurend erop uit zijn te weerleggen wat je denkt en als waar ziet, is kennis-theoretisch én psychologisch tegenovergesteld aan de wens te bewijzen dat je (een deel van) de waarheid hebt gevonden. Deze tegenstelling is echter relatief, zoals de begrippen 'leven' en 'dood'. Deze tegenstelling is te vergelijken met het onder ogen zien van onze dood tegenover het verlangen naar onsterfelijkheid en eeuwig voortbestaan, in welke vorm dan ook.* Ik heb Popper deze regels voorgelezen in zijn huis. Hij was er door getroffen en stemde ermee in. Popper's hemel is geen persoonlijke onsterfelijkheid of Islamitisch Paradijs, maar Wereld drie die het product is van de menselijke geest en niet samenvalt met welk individu dan ook, ook niet met Sir Karl Raymond Popper. De (over)gevoelige, asthenische Sir Karl is na decennia onvermoeibaar, integraal filosoferen in een recente BBC herdenking gekwalificeerd als "de grootste filosoof van de 20e eeuw". De bewering "grootste filosoof" is dwaas, en niet in Popper's geest. Staande in een lift op Schiphol, zei hij mij: "als ik word geprezen, lijkt me dat overdreven en

onjuist; als ik word aangevallen, vraag ik me af waaraan ik dat verdiend heb." Een wereldberoemd man die zoiets zegt, is lichtelijk naïef. Maar Poppers naïviteit heeft hem niet belet als filosoof en humanist de totalitaire gedachtensystemen beter te doorzien dan Heidegger, Sartre of Foucault. Popper wilde geloven in het Verlichtingsideaal van Rede en Vooruitgang. Hij had geen ander alternatief voor het aanwezige geweld. Hij schrijft de woorden 'rede' en 'vooruitgang' echter zeer bewust met kleine letters.

Popper heeft grote invloed gehad op mijn filosoferen. Spontaan met hem van gedachten wisselen, was als een Turks bad. De hardnekkigheid waarmee hij zijn filosofische standpunten overeind hield en deze nooit falsifiëerde, is de verdediging geweest van de kwetsbaarheid van zijn lichaam en van de kwetsbaarheid van al die andere, ontelbare lichamen die in hun huizen, concentratiekampen en veldslagen in *deze* eeuw vermoord zijn. Als een David heeft hij het opgenomen tegen de Goliath's van deze eeuw.

Popper heeft duidelijk gemaakt dat filosofie en levensbeschouwing hand in hand kunnen gaan, en aan die relatie hun ware kracht ontleenen. Zo is het sinds de Grieken geweest, en zo zal het blijven als wij in navolging van Popper en filosofen als Arne Naess, Leszek Kolakowski of Noam Chomsky, het filosoferen integraal beoefenen om vervolgens via boeiende dialogen scholen en huiskamers binnen te dringen. Laten de academische filosofen in navolging van Popper hun isolement doorbreken zonder concessies te doen aan de waan van de dag. Voor dit laatste is kennis van de geschiedenis van de filosofie heel nuttig: "het is immers buitengewoon moeilijk om nieuwe onzin te verzinnen", aldus het antwoord van Willem Frederik Hermans op mijn vraag naar het nut van de filosofie.

Fons Elders, Amsterdam, 26 september 1994

FE is hoogleraar in de theorie van de levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht